

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2018/08/somogyvari-lajos-allamilag-tamogatott-politikai-karikatura-a-puha-diktaturaban-kadari-tablo-1963-bol-09-01-05/>

Somogyvári Lajos

Államilag támogatott politikai karikatúra a „puha diktatúrában”: Kádári tabló 1963-ból¹

A karikatúra természeténél fogva a fennálló rendszert kritizálja, ellenzéki jellegű – az értelmiség egy általánosan elfogadott, domináns definíciójához hasonló funkciókkal rendelkezik.² Csakhogy minden korban voltak a hatalom szolgálatában álló értelmiségiek, illetve olyan karikatúrák, amelyek valójában a hatalom megrendelésére készültek, hiszen a vezetők kifizetésének lehetőségével megteremtett feszültség-levezetés egyfajta társadalmi szelepként is szolgálhatott. Az alább bemutatott, a történelemtanításban is jól használható képi forrás a konszolidálódó Kádár-rendszer önképét próbálta árnyalni, a szerethető, emberi politikusok imázsának megteremtésével: a látszólagos bírálat mögött azonban felfedezhető az irányított állami propaganda szándéka.

Bevezetés: a karikatúra, mint történelmi forrás

A történelem írásbeli érettségi dolgozatokban is megjelenő gúnyrajzok többnyire a XIX. század második feléből és a XX. századból származnak, általában a „Másik” képzetének kifejezését mutatják be. Hasonló módon, a tudományos elemzés hazánkban főleg az ellenségképzésre, a sztereotípiák kialakítására és megerősítésére összpontosít.³ A propagandáról szóló elméleti irodalom eleinte szintén ezeket a szempontokat hangsúlyozta, mikor a háborús és totalitáriánus időszakok képi és szöveges forrásait vizsgálta, a hatvanas évektől azonban a nyugati szakírók egyre több helyen fedezték fel a propaganda hatását, amit a modern állam működésének alapvető mechanizmusaként, egy bonyolultabb befolyásolási technikaként kezdtek el leírni.⁴

A példaként választott karikatúra „békeidőben” született, nem az ellenséget ábrázolja, hanem a szerethető vezetőket, ennyiben rokonítható az előbbieken ismertetett, megváltozott nézőponttal. Elemzésem egy eddig kevésbé hasznosított forrásanyagra és a benne rejlő lehetőségekre kívánja felhívni a figyelmet, hiszen az újságokban megjelenő illusztrációk, rajzok, karikatúrák funkciói, tipológiái az egyébként is elhanyagolt magyar sajtótörténet alig vizsgált területének számítanak. Az utóbbi időben megjelent két monográfia⁵ talán egy megújuló, felélenkülő érdeklődést jelez a téma iránt.

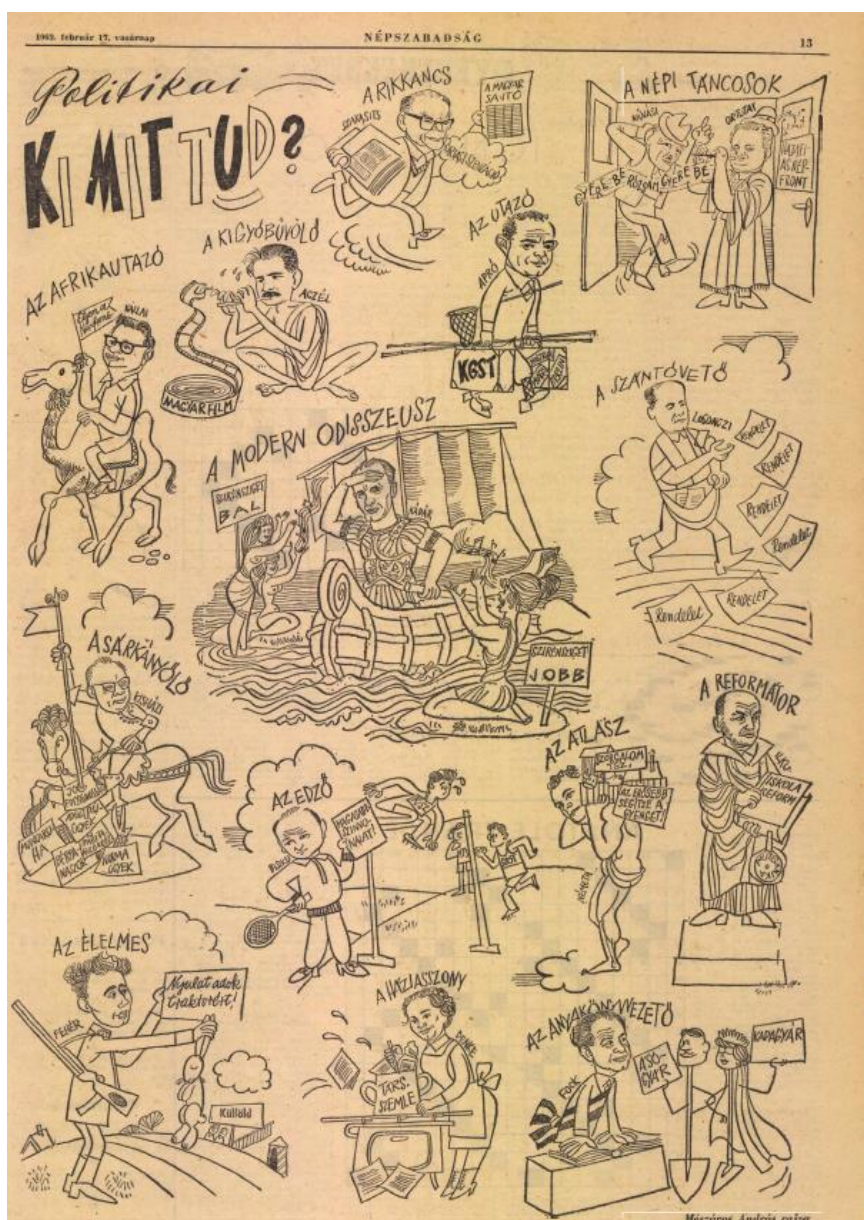
Műfaj és módszertan

A képi propaganda és agitáció változatos formákat öltött a grafikus művészeti ágakban, ami az ókori Rómától kezdve kimutatható a fali rajzokban, a könyvnyomtatás feltalálása után a politikai gúnyrajzokban, képregényekben, egészen a hasonló rajzok hatvanas évekből felvirágzásáig a nyugati magazinokban és napilapokban.⁶ Az ötvenes évek magyar pártvezetése szintén az agitáció fegyvereként fogta fel a humort és a szatírat: így

**Somogyvári Lajos: Államilag támogatott politikai karikatúra a „puha diktatúrában”:
Kádári tabló 1963-ból**

magyarázhatta el a Ludas Matyi olyanok számára is közérthetően a politikai helyzetet, illetve jelölhette ki az aktuális ellenségképet, akikhez egyébként nem jutott volna el a kommunista érvelés.⁷ A politikai karikatúra elmélete⁸ szintén a tömegek és a közvélemény befolyásolásának szándékát hangsúlyozza, más, szöveges publicisztikai műfajoknál erőteljesebb hatást feltételezve a képeknél.

A vizuális források elemzésénél jól kidolgozott szempontrendszerrel és módszertannal rendelkezünk, amely fényképek és grafikus alkotások esetében is felhasználható. A kép objektív adatait és interpretációs lehetőségeit kell figyelembe venni az elemzésnél:⁹ a megjelenés körülményeit (a publikáció helye, készítő, cím, a keletkezés háttere stb.), a képen azonosítható elemeket (figurák, cselekvések, kapcsolatok stb.), valamint a másodlagos jelentéseket (szimbólumok, világképi elemek stb.). Jelen esetben kivételes a helyzetünk, hiszen fontos információval rendelkezünk a karikatúra létrejöttének tágabb kontextusáról, ami az értelmezésünket is segítheti, illetve befolyásolhatja.



1. kép: Politikai Ki mit tud? Mészáros András rajza. Népszabadság, 1963. február 17. 13.

Somogyvári Lajos: Államilag támogatott politikai karikatúra a „puha diktatúrában”: Kádári tabló 1963-ból

A megjelenés körülményei

Két szempont is indokolja, hogy jelen esetben államilag támogatott politikai karikatúráról beszéljünk, mindkettő a megjelenés körülményeivel függ össze. Az első érvet a médium jelenti, amelyben megjelent a rajz (1. kép): a Népszabadság a Kádár-korban az MSZMP KB lapjaként a pártközpont intencióit fejezte ki, nem jelenhetett meg benne olyan tartalom, amit nem hagytak volna jóvá a legfelsőbb szinten.¹⁰ A második, ezt megerősítő dokumentum Gyeszinyov szovjet nagykövet titkos jelentése Moszkvába, 1963. február 25-én, egy héttel a karikatúra megjelenése után: *„A kialakult beszélgetés során Sándor elvtárs, érintve a Népszabadság ez év február 17-i számában a magyar párt- és állami vezetőkről megjelent karikatúrákat, közölte, hogy az kedvező visszhangot váltott ki az országban. Ezzel kapcsolatban semmilyen ellenséges nyilatkozat nem volt. Amint azt beszélgetőtársam megemlítette, szerencsés volt a földművelésügyi miniszter, Losonczy elvtárs karikatúrája, ahol parasztként ábrázolják, aki határozatokat vet. Sándor elvtárs szavai szerint, az MNK földművelésügyi minisztere valóban nagyszámú különböző határozatot ad ki.”*¹¹

Az idézetben említett magyar elvtárs, az MSZMP KB Párt- és Tömegszervezetek Osztálya (PTO) vezetője, Sándor József volt, aki egyfajta büszkeséggel említette szovjet beszélgetőpartnerének a jól sikerült karikatúrákat, ami szintén azt támasztja alá, hogy a képi tabló a pártközpont megrendelésére készülhetett. A kép keletkezési körülményeinek ismerete (ha van erről információ) fontos adalékokkal szolgálhat az értelmezés számára – jelen esetben egy PR-fogásról volt szó, amely a népszerűség-növelést szolgálta, és mindez még a nemzetközi diplomácia diskurzusába is bekerült. Ez utóbbi szempont felveti a kérdést, hogy miért hozta szóba a karikatúrát Sándor József? A szövegkörnyezetből nem derül ki, hogy erről Gyeszinyov faggatózott volna, a PTO vezetője ezt önként, tájékoztató jelleggel mondhatta el, talán a szovjet fél jóváhagyására várva, önigazolásul hozta fel az elért hatást. Az osztály egyébként a KB apparátusának részeként egyfajta koordináló-ellenőrző szerepet töltött be a pártbizottságok, és a transzmissziós szíj (szak- és tömegszervezetek) esetében, így végső soron a pártközpont utasításait közvetítette és felügyelte az alsóbb szintek felé.

A politikai irónia kifejezésének két hagyományos formája az anekdota és a karikatúra: a Szovjetunió esetében, a sztálini időszak évtizedeiben ennek minden megnyilvánulását üldözték, a hatvanas évek korábbiaknál liberálisabb légkörében azonban tömegműfajjá vált, mely bizonyos mértékig helyettesítette a politikai diskurzusokat.¹² Talán ugyanez kijelenthető Magyarországról is, hiszen míg 1948 után, a Rákosi-korszak fenyegető légkörében a karikatúra csak a belső és külső ellenség megjelenítésére és mozgósításra szolgált, addig a hatvanas években ebből a szempontból is változás következett be. Megjelenhetett az önirónia, helyet kaphattak különböző érdekek és véleménykülönbségek, de mindez a pártközpont által szabályozva, a morgolódás mellett a nevetés jogát is megadva. Nagyon fontos itt megjegyezni, hogy emögött pragmatikus, hatalomtechnikai szempontok is meghúzódhattak. 1963 a konszolidáció és amnesztia éve, amikor Magyarországot felvették az ENSZ-be és eltörölték a származási kategóriákat. Ebben a tágabb történeti kontextusban (a represszió lezárulásával), a hatalom által engedélyezett formában és keretek között érvényesülhetett az új megközelítésmód, amit a karikatúra is kifejez.

A rajzoló, Mészáros András rendszeres rovattal rendelkezett a Népszabadságban, Heti rajzos kommentárunk címmel, 1960 és 1990 között.¹³ A vasárnaponként állandóan új karikatúrával jelentkező grafikus minden bizonnyal nagy hatással lehetett a közvélemény formálására, amit az 1956 utáni konszolidáció első évében, még az amnesztia előtt megjelentetett Politikai Ki mit tud? felirattal ellátott rajza jól alátámaszt. A cím egyszerre utal

Somogyvári Lajos: Államilag támogatott politikai karikatúra a „puha diktatúrában”: Kádári tabló 1963-ból

a népszerű vetélkedőre, amely akár a politikai verseny (hivatalosan nem létező) illúzióját kelthette; vagy akár szó szerint is vehető: ki, milyen típusú tevékenységben a legjobb. Ha az előbbi értelmezést fogadjuk el, akkor a közkedvelt műsorra való hivatkozás a politikusok személyére is átvihetővé tette ezt a fajta kedveltséget. Ez a gesztus a megtorlás végének egyfajta beharangozója is lehetett, hiszen olyan személyeket tett kinevethetővé (vagy legalább emberivé), mint például Biszku, aki belügyminiszterként nagy szerepet játszott a forradalom utáni represszióban.

A tabló szereplőinek bemutatásakor a központi alakkal, Kádár Jánossal kezdem, ezt követően a közéletet meghatározó (a pártközpont által sugallt) főbb tematikai csomópontok (oktatási reform, a mezőgazdaság átalakítása, tömegkommunikáció és propaganda) mentén tekintem át a többi szereplőt – természetesen lesznek olyanok, akik nem illeszthetők be a három csoportba, őket külön elemzem.

A tabló szereplői



1. kép: Kádár, a modern Odisszeusz

A képes összeállítás központi szereplője Kádár, a mindennapok, a köznapi ember hősi figurájának¹⁴ pózában tűnik fel, aki modern Odüsszeuszként vezeti az ország hajóját a jobboldal veszélyeinek (a revizionizmusnak) és a baloldal túlzásainak (a szélsőbalosságnak) a veszélyes szirtjei között (2. kép). A kétfrontos harc, a kompromisszumos közép pozíciójának elfoglalása, az egyensúlyteremtés a különböző szereplők között a mindenkor kádári politika egyik legfontosabb jellemzője volt, amit a rajz ismert toposzok (a hajó, mint az ország kormányzása és Odüsszeusz egyik kalandja) segítségével idéz meg. A csábításoknak nem engedő vezető a messze jövőbe tekint elő, az aktuális kísértések helyett a hosszútávú célokat részesíti előnyben.



2. kép: Biszku, az edző

Biszku ebben az időben már nem belügyminiszter (1957 és 1961 között töltötte be ezt a tisztséget), 1962 végétől KB titkárként a pártszervezésért és adminisztratív ügyekért volt felelős.¹⁵ A párt erős emberének megjelenítése edzői szerepben történik itt meg, aki „Magasabb színvonalat!” feliratú táblával követel nagyobb teljesítményt a tömegszervezetektől: a KISZ, a SZOT és az MTSZ, mint versenyzők próbálják megugorni a magasra helyezett léceket (3. kép). Az ifjúsági és szakszervezeti vonal mellett a sport is jelen van, amit a teniszütő (az MTSZ sok mindent rövidíthet, itt valószínűleg Magyar Tenisz Szövetség) és az öltözék is jelez Biszku esetében. Korábban az 1956 utáni büntetőpereket, ezen belül Nagy Imre és társai ügyében halálos ítéleteket is hozó eljárást legfelső szinten irányító Biszku „humanizálása”, edzővé szelídítése történik itt meg – nem tudjuk, hogy mit szolt ehhez az érintett.

**Somogyvári Lajos: Államilag támogatott politikai karikatúra a „puha diktatúrában”:
Kádári tabló 1963-ból**



3. kép: Ilku, a reformátor

A katonai vonalról érkezett Ilku Pál hasonló (vagy még erőteljesebb) keménységet sugall önmaga szobraként (4. kép) – 1956 után ő is részt vett a megtorlásban, a karhatalom irányításában (később honvédelmi miniszterhelyettes lett), ebben az időben azonban már teljesen „polgári” foglalkozása volt. 1961-től 1973-ig művelődési miniszterként dolgozott, nevéhez fűződik az iskolareformot hivatalosan is bevezető, a magyar iskolarendszert átalakító 1961. évi. III. törvény (a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről), amelynek egyik kulcsfogalma a politechnika, a munkára nevelés volt. A rajznak azonban másodlagos jelentéssrétegei is vannak: a tógaszerű öltözet utalhat az akadémiai jellegre, esetleg a klasszikus antikvitásra (bár itt nem világos ennek értelme, ellentétben Kádárral); a reformátor elnevezés pedig a protestantizmus mindent felforgató, az egyházi világot gyökeresen átalakító Luther tevékenységével rokonítja Ilku iskolareformját. Lutherhez hasonlóan Ilku is sziklaszilárdan áll, mert mást nem tehet a támadásokkal szemben; a miniszter gondolkodó, tépelődő arckifejezése is talán valami hasonlót fejez ki.



4. kép: Benke, a háziasszony

Benke Valéria volt az iskolareform valódi előkészítője, 1958 és 1961 között Ilku elődje a művelődésügyi miniszter székében, az átalakítást azonban már nem ő vezényelte le. 1961-től az MSZMP elméleti folyóiratának, a Társadalmi Szemlének a szerkesztőbizottságát vezette, a rajz is az ideológia „boszorkánykonyhájának” háziasszonyaként ábrázolja (5. kép), megerősítve a hagyományos nemi képzeteket a nők helyéről és feladatáról. Ezt a sztereotípiát ugyanakkor ki is forgatja, módosítja a karikatúra, hiszen Benke szövegekből főz valami újat, a tudományos elmélet, a gyakorlatot alátámasztó interpretáció (amit hol ideológiának, hol agitációnak vagy propagandának neveztek, a szándékolt hatástól függően) pedig igen fontos volt a kommunista rendszerekben. Benke tehát meghatározó szerepben tűnik fel, megőrizve nőies vonásait.

Somogyvári Lajos: Államilag támogatott politikai karikatúra a „puha diktatúrában”: Kádári tabló 1963-ból



5. kép: Németh, az Atlasz



6. kép: Fehér, az élelmes

A következő nagy téma a mezőgazdaság szocialista átalakítása (téészesítés), ami ekkorra már befejeződött. Németh Károly az MSZMP KB Mezőgazdasági Osztályának vezetője görnyedezik a súlyok alatt a 6. képen, mint egy modern Atlasz. Négy megye pártbizottságát is felügyelte 1963-ig (Békés, Hajdú-Bihar, Heves, Szolnok), tehát számos gondja lehetett, melyek közül kettőt nevesít az ábra, „Szorgalom TSZ”, illetve „Az erősebb segítse a gyengét!” feliratokkal. Mindkettő a szövetkezeti mozgalom hatékonyságának, termelékenységének, az együttműködésnek a kérdésköreire hívja fel a figyelmet, melyek a későbbi diskurzusoknak is központi problémái maradtak.

Fehér Lajost és Németh Károlyt hasonló viszony kötötte össze, mint korábban Benke Valériát és Ilku Pált: Fehér volt a mezőgazdaság kollektivizálásának kidolgozója, a Mezőgazdasági Osztály vezetője korábban, Németh pedig a végrehajtó szerepét töltötte be. Fehért 1962 végén a Minisztertanács elnökhelyettesévé nevezték ki, ő felügyelte az agrár-területtel kapcsolatos valamennyi szervet. A grafika a politikai szereplő jellemző frizuráját és fiatalságát emeli ki (a többi figurával összehasonlítva ez utóbbi mindenképpen feltűnő), sokrétű feladatköréből pedig a külkereskedelmet: a magyar mezőgazdaságot elsősorban nyersanyag-előállító, iparcikket felvevő piacként jellemzi a „Nyulat adok traktorért!” felhívás (7. kép). Az európai munkamegosztásban hagyományosan hátrányosként felfogott magyar pozíció a komikum egyik oka, a másik pedig Fehér Lajos, aki kereskedelmi partnerekre „vadászik”.



7. kép: Losonczi, a szántóvető

Elvileg Losonczi Pál földművelésügyi miniszter illetékességi területe volt a téészesítés, amit azonban döntően Fehér Lajos irányított, így Losonczi a jogi megalapozás, a „rendeletcsinálás” munkája várt. A parasztként ábrázolt miniszter (8. kép) ontja magából a jogi szövegeket, amit alátámaszt, hogy az 1958 és 1962 közötti országgyűlési időszak tárgymutatója három oldalon át sorolta a mezőgazdasági tárgyú témákat, az előterjesztések és határozatok címeit – ami ugyanakkora terjedelem, mint ugyanebben a periódusban a költségvetéssel kapcsolatos tárgyszavak jegyzéke.¹⁶ A már idézett titkos szovjet nagyköveti jelentésben szintén ez a tömeges jogszabályalkotás volt kiemelve, amit sikerültnek tartott a karikatúrákat megemlítő pártfunkcionárius.

Somogyvári Lajos: Államilag támogatott politikai karikatúra a „puha diktatúrában”: Kádári tabló 1963-ból



8. kép: Fock, az anyakönyvvezető

A következő, 9. képen szereplő politikustól, Fock Jenőtől vette át a Mezőgazdasági Osztályt Fehér Lajos 1959-ben, államgazdasági ügyekkel kezdett foglalkozni, majd 1961-től a Minisztertanács elnökhelyettese lett. Az anyakönyvvezető megnevezés valószínűleg az 1963. évi 33. rendeletre utalt, ami a Belügyminisztériumtól a Minisztertanács elnökére ruházta át az anyakönyvezés feletti ellenőrzést.¹⁷ A Minisztertanács elnöke ekkoriban Kádár volt, aki vélhetően Fockra bízta a felügyeletet, így megkezdődhetett a házasságok futószalagszerű gyártása – az előző képhez hasonló tömegtermeléssel, de itt nem határozatokkal bevetve a földet, hanem ásó- és kapagyárként működve.



9. kép: Kisházi, a sárkányölő

Kisházi Ödön munkaügyi miniszter Sárkányölő Szent György pózában vívja harcát a problémák rengetegében, a következő feliratokat viselik a papírok, amikkel viaskodik: jogfolytonosság, munkaruha, bérpanaszok, normaügyek, nyugdíjügyek, ipari tanulóképzés (10. kép). Ezek a témák csak egy részét fedik le a munkaügynek, de talán ez az elem, ami leginkább a bírálati hangsúlyt hordozza, hiszen ezek valódi gondok voltak, melyek sok embert érintettek. Nagyon fontos itt megemlíteni a Kisházi által prezentált társutas jelleget, hiszen a tabló kiemelten szerepelteti az eredetileg nem kommunista-párttag politikai vezetőket, bizonyítva a kádári szövetségi politika sikerét.¹⁸ A 15 rajzolt szereplőből négy nem-kommunista: Ortutay kisgazdapárti volt (habár vannak források titkos kommunista tagságára), Nánási a Nemzeti Parasztpártból, Szakasits pedig eredetileg (Kisházival együtt) a Szociáldemokrata Pártból érkezett. Kádár egyébként nagyon fontosnak tartotta az útitársak parlamenti szerepeltetését, az 1958-as választások előtt a 20 listavezetőből négy pártönkívüli volt: „Hogy itt is valami módon megnyilvánuljon a népfrentpolitika. Ezek: Dobi, Ortutay, Kisházi, Nánási. Ők ilyen különböző áramlatot is jelképeznek.”¹⁹

**Somogyvári Lajos: Államilag támogatott politikai karikatúra a „puha diktatúrában”:
Kádári tabló 1963-ból**



10. kép: Nánási és Ortutay, a népi táncosok

Nánási László a Nemzeti Parasztpárt egyik alapítója volt, 1949-től az Elnöki Tanács tagja, 1957 és 1964 között a Hazafias Népfront Országos Tanácsának titkára.²⁰ A néprajztudós Ortutay a Népfront főtitkára volt ugyanebben a periódusban,²¹ a két szereplő népviselete tehát egyszerre utal korábbi (parasztpárti és kigazda) kötődéseire, illetve Ortutay esetében az etnográfiaiával való kapcsolatára (11. kép). Társadalmi szervezatként a HNF fontos szerepet töltött be a konszolidációban, a társadalmi egység szimbolizálásában: a népdal-szöveg („Gyere be rózsám, gyere be”) a különböző csoportok behozatalát fejezte ki a Népfrontba.



11. kép: Kállai, az Afrika-utazó

Kállai Gyula, a Minisztertanács elnökhelyettese szintén kötődött a Népfronthoz, hiszen az Országos Tanács elnöke is volt (Kállai egyébként a hatvanas évek elején rengeteg valódi és formális-reprezentatív tisztséggel rendelkezett) – ezért is tartja a kezében az „Éljen a Népfront” zászlócskát, ami szokatlanul kisfiússá teszi az ekkor 53 éves politikusról készült rajzot (12. kép). A függetlenné váló afrikai és ázsiai országok évtizedében a harmadik világ különösen vonzó célpontnak számított a kommunista rendszerek terjeszkedésének kontextusában: 1962-ben például Kállai nagy Afrika-körutat tett (ez magyarázza a címet), meglátogatta Guineát, Malit, Dahomey-t, Ghánát, Nigériát, Marokkót és Algériát.²²



12. kép: Apró, az utazó

A Minisztertanács másik elnökhelyettese, Apró Antal is nagy utazó volt (13. kép). 1961-től a kormányban a nemzetközi kapcsolatok bizottságát vezette és Magyarország állandó képviselője lett a KGST-ben. Az Apró kezében lévő két bőröndöt könnyű magyarázni (az előtérben KGST-felirattal, másik oldalán a fővárosok, Moszkva, Prága, Berlin címkéivel), a lepkeháló és a botok esetleg a selyemgyártást fellendíteni akaró, exportnövelő igyekezetre utalhat, ami Magyarország versenyképességét akarta javítani, akárcsak az ötvenes évek déligyümölcs-kísérletei.²³

Somogyvári Lajos: Államilag támogatott politikai karikatúra a „puha diktatúrában”: Kádári tabló 1963-ból



13. kép: Szakasits, a rikkancs

A 14. kép a tömegkapcsolatok fontosságát is kifejezi, a Népfrontot tematizáló képek ugyanezt a kérdéskört egy másik oldalról világítják meg. Szakasits Árpád nemcsak szociáldemokrata politikusként és a munkáspárti egyesítés előkészítőjeként volt ismert a kor közéletében, hanem újságíróként is. 1958-tól a Magyar Újságírók Országos Szövetségének (MÚOSZ) elnöke²⁴ – ebben az időben a publicisztika a konszolidáció egyik legfontosabb területe volt, hiszen korábban éppen az írók és zurnaliszták álltak ellen az új kádári hatalomnak, 1956 végén. Az óriási szenzációt kihirdető rikkancs-szereplő már egy újfajta, magazin-típusú (vagy bulvár) újságírást hirdet, ami jobban megfelelt a közélettől való elfordulásnak, a kádári társadalmi egyezség egyik előfeltételének.



14. kép: Aczél, a kígyóbűvölő

A hatvanas évek kulturális életének fő szervezője, irányítója és befolyásolója látható az utolsó, 15. képen: 1958 és 1967 között a művelődésügyi miniszter első helyettese volt, valódi pozíciójánál nagyobb volt az informális hatalma, irodalmi és művészeti (köztük filmművészeti) kérdésekben általában ő mondta ki az utolsó szót. A filmes szereplők megosztását, befolyásolását, végső sorban irányítását fejezi ki a kígyóbűvölő képe, ami a hatékony kommunikációra, személyességre és „kegygazdálkodásra” épített – elbűvölve a kígyókat és rendezőket. Nem véletlen, hogy az Aczélról készült monográfia egyik fejezete is ezt a címet viseli: Az „idomár”.²⁵

Befejezés

Számtalan mitologikus utalás jellemzi az összeállítást, ami ironikusan a Kádár-rendszer egyfajta isteni panteonjaként is felfogható. Valamennyi szereplő rendelkezik egy állandó jelzővel (epithaton ornans), ami az eposzi hősök esetében a legjellemzőbb tulajdonság kiemelését jelenti, jelen esetben a humor egyik forrása is. A vizuális elemek által, illetve azokon is túlmutatva, különböző kapcsolatokat létesíthetünk a figurák között, az általuk képviselt tematikai azonosság, csoporthoz való tartozás (például a Népfront esetében), vagy kiemelt, eltúlzott tulajdonságaik, cselekvéseik révén. A tabló számos politikai kérdést megjelenít a korból, ilyen formában sokkal elfogadhatóbb formában fogalmazta meg a problémákat, melyek ilyen töménységben és változatosságban nem fordulhattak volna elő egy újságcikkben.

Nemcsak az a fontos, hogy ki szerepel itt, hanem, hogy ki nem: a legnagyobb hiányzó Marosán György, aki alig négy hónapja „bukott ki” a pártvezetésből; továbbá Münnich Ferenc államminiszter és Nyers Rezső pénzügyminiszter kimaradása is furcsa például, bár esetükben nincs szó bukásról (igaz, Münnich ekkor már nem a hatalom csúcsán helyezkedett el és Nyers még csak belekezdett a reform-munkálatokba). Sorolhatnánk a kimaradókat, de nem tudjuk az okokat, mint ahogyan azt sem, hogy mik voltak a kiválasztás

Somogyvári Lajos: Államilag támogatott politikai karikatúra a „puha diktatúrában”: Kádári tabló 1963-ból

szempontjai. Egy biztos, a tabló reprezentatív vizuális lenyomata a korai kádári konszolidációnak, a vezetői garnitúra szerepfelfogásának és mint ilyen, mindenképpen fontos és felhasználható kordokumentum.

IRODALOM

- Az anyakönyvekről és a házasságkötési eljárásról. 38/1963. (XII. 25.) Korm. sz. rendelet. *Tanácsok Közlönye*, 11. évf. 82. sz. 1041-1044.
- K. BALOG János (1962): Ismét divat lesz a hernyóselyem? 1962. július 24. *Tolna Megyei Népújság*, 12. évf. 171. sz. 4.
- MTI: Hazaérkezett a magyar kormányküldöttség. 1962. december 29. *Szolnok Megyei Néplap*, 13. évf. 303. sz. 2.
- Országgyűlési napló, 1958, I. kötet (1973) Budapest.
- BARÁTH Magdolna (2012, szerk.): *Szovjet diplomáciai jelentések Magyarországról a Hruscsov-korszakban*. Napvilág Kiadó – Politikatörténeti Intézet, Budapest.
- BUZINKAY Géza (1983): *Borsszem Jankó és társai: magyar élclapok és karikatúráik a XIX. század második felében*. Corvina, Budapest.
- COUPE, W. A. (1969): Observations on a Theory of Political Caricature. *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 11. No. 1. 79-95.
- DEMETER Zsuzsanna (2011): Ludas Miki és társai. Ellenségkép a Ludas Matyi karikatúráinak tükrében, 1945-1947. In: GECSÉNYI Lajos – IZSÁK Lajos (szerk.): *Magyar történettudomány az ezredfordulón. Glatz Ferenc 70. születésnapjára*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 165-176.
- GYÖNGY Kálmán (2008): *Magyar karikaturisták adat és szignótára, 1848-2007*. Ábra KKT, Budapest.
- HOLLANDER, Paul (1996): *Politikai zarándokok*. Cserépfalvi, Budapest.
- HUSZÁR Tibor (2001): *Kádár János politikai életrajza, 2. kötet*. Szabad Tér – Kossuth, Budapest.
- KENDE János (1980): Szakasits Árpád. *História*, 2. évf. 3. sz. 7-9.
- KENYERES Ágnes (1981, szerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon, 3. Kiegészítő kötet A-Z*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KENYERES Ágnes (1994, szerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon (1978-1991)*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KOVÁCS Kristóf (2013): Reakczy Jóskától Kulák Kelemenig. Válogatás a Ludas Matyi 1945 és 1949 közötti bűnbak karikatúráiból. In: GYARMATI György – LENGVÁRI István – PÓK Attila – VONYÓ József (szerk.): *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és egyetemes történelemben*. Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Pécs – Budapest, 444-455.
- LENGYEL László (2014): *A szabadság melankóliája*. Kossuth, Budapest.
- MCQUISTON, Liz (1993): *Graphic agitation: social and political graphics since the sixties*. Phaidon, London.
- PILARCZYK, Ulrike – MIETZNER, Ulrike (2010): A képtudomány módszerei a neveléstudományi és társadalomtudományi kutatásokban. *Iskolakultúra*, 20. évf. 5-6. sz. 3-20.

Somogyvári Lajos: Államilag támogatott politikai karikatúra a „puha diktatúrában”: Kádári tabló 1963-ból

- RÉVÉSZ Emese (2016): *Kép, sajtó, történelem. Illusztrált sajtó Magyarországon 1850 és 1870 között*. Argumentum, Budapest.
- RÉVÉSZ Sándor (1997): *Aczél és korunk*. Sík Kiadó, Budapest.
- SANINA, Anna G. (2014): Visual political irony in Russian new media. *Discourse, Context and Media, Vol. 6*. 11-21.
- TABAJDI Gábor (2013): *Kiegyezés Kádárral. „Szövetségi politika”, 1956-1963*. Jaffa, Budapest.
- TAKÁCS Róbert (2003): Nevelni és felkelteni a gyűlöletet. A Ludas Matyi karikatúrái az 1950-es években. *Médiakutató, 1. évf. 1. sz.*
- TAKÁCS Róbert (2011): *Politikai újságírás a Kádár-korban*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- TAMÁS Ágnes (2017): *Propagandakarikatúrák ellenségképei Szarajevótól Párizsig*. Kalligram, Pozsony.
- VIRÁNYI Péter (2014): *Több mint reklámtörténelem*. Gondolat, Budapest.
- VÖRÖS Boldizsár (2008): Viccek, anekdoták, karikatúrák. A Magyarországi Tanácsköztársaságot támadó 1919-es viccek kapcsolódásai különböző típusú humoros alkotásokhoz. In: DACZI Margit – T. LITKOVKINA Anna – BARTA Péter (szerk.): *Ezerarcú humor*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 13-22.

ABSTRACT

Somogyvári, Lajos

State-supported political caricature in the “soft dictatorship” Kádár tableau from 1963

The caricature, by its very nature, criticizes the existing regime and has the character of opposition – it has functions similar to the generally accepted, dominant definition of intellectuals. Intellectuals have been in the service of power in all ages, and they have created caricatures at the behest of those in power, because taking advantage of the tension and release created when parodying leaders could serve as a kind of relief valve for society. The image sources presented here, useful in history teaching, attempted to nuance the consolidating self-image of the Kádár regime with the creation of the image of a lovable, personable politician: the intention of directed state propaganda can be detected behind the apparent criticism.

JEGYZETEK

¹ Az írás az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

² Lásd HOLLANDER, Paul (1996): *Politikai zarándokok*. Cserépfalvi, Budapest c. könyvét, amely ugyanakkor az értelmiségi közösséget gyakran meghatározó konformitásra és a kritikai érzék hiányára ugyanúgy jó példa.

³ Pl. BUZINKAY Géza (1983): *Borsszem Jankó és társai: magyar élclapok és karikatúrák a XIX. század második felében*. Corvina, Budapest; VÖRÖS Boldizsár (2008): *Viccek, anekdoták, karikatúrák*. A Magyarországi

Somogyvári Lajos: Államilag támogatott politikai karikatúra a „puha diktatúrában”: Kádári tabló 1963-ból

- Tanácsköztársaságot támadó 1919-es viccek kapcsolódásai különböző típusú humoros alkotásokhoz. In: DACZI Margit – T. LITKOVKINA Anna – BARTA Péter (szerk.): *Ezerarcú humor*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 13-22.; DEMETER Zsuzsanna (2011): Ludas Miki és társai. Ellenségkép a Ludas Matyi karikatúráinak tükrében, 1945-1947. In: GECSÉNYI Lajos – IZSÁK Lajos (szerk.): *Magyar történettudomány az ezredfordulón. Glatz Ferenc 70. születésnapjára*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 165-176.; KOVÁCS Kristóf (2013): Reakczió Jóskától Kulák Kelemenig. Válogatás a Ludas Matyi 1945 és 1949 közötti bűnbak karikatúráiból. In: GYARMATI György – LENGVÁRI István – PÓK Attila – VONYÓ József (szerk.): *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és egyetemes történelemben*. Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat – Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, Pécs – Budapest, 444-455.
- ⁴ VIRÁNYI Péter (2014): *Több mint reklámtörténelem*. Gondolat, Budapest, 52.
- ⁵ RÉVÉSZ Emese (2016): *Kép, sajtó, történelem. Illusztrált sajtó Magyarországon 1850 és 1870 között*. Argumentum, Budapest; TAMÁS Ágnes (2017): *Propagandakarikatúrák ellenségképei Szarajevótól Párizsig*. Kalligram, Pozsony.
- ⁶ MCQUISTON, Liz (1993): *Graphic agitation: social and political graphics since the sixties*. Phaidon, London.
- ⁷ TAKÁCS Róbert (2011): *Politikai újságírás a Kádár-korban*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- ⁸ COUPE, W. A. (1969): Observations on a Theory of Political Caricature. *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 11. No. 1. 79-95.
- ⁹ A kategóriák kialakításának alapja: PILARCZYK, Ulrike – MIETZNER, Ulrike (2010): A képtudomány módszerei a neveléstudományi és társadalomtudományi kutatásokban. *Iskolakultúra*, 20. évf. 5-6. sz. 3-20.
- ¹⁰ TAKÁCS (2011)
- ¹¹ BARÁTH Magdolna (2012, szerk.): *Szovjet diplomáciai jelentések Magyarországról a Hruscsov-korszakban*. Napvilág Kiadó – Politikatörténelmi Intézet, Budapest, 305.
- ¹² SANINA, Anna G. (2014): Visual political irony in Russian new media. *Discourse, Context and Media*, Vol. 6. 11-21.
- ¹³ GYÖNGY Kálmán (2008): *Magyar karikaturisták adat és szignótára, 1848-2007*. Ábra KKT, Budapest, 198.
- ¹⁴ LENGYEL László (2014): *A szabadság melankóliája*. Kossuth, Budapest, 100-101.
- ¹⁵ Az életrajzi adatok minden szereplő esetében a Nemzeti Emlékezet Bizottságának honlapjáról (<http://www.neb.hu/>), minden más irodalmat külön jelzék hivatkozásként.
- ¹⁶ Országgyűlési napló 1958. I. kötet Budapest, 1973: 1936-1938, 1942-1944.
- ¹⁷ Az anyakönyvekről és a házasságkötési eljárásról. 38/1963. (XII. 25.) Korm. sz. rendelet. *Tanácsok Közlönye*, 11. évf. 82. sz. 1041-1044.
- ¹⁸ TABAJDI Gábor (2013): *Kiegészítés Kádárral. „Szövetségi politika”, 1956-1963*. Jaffa, Budapest.
- ¹⁹ HUSZÁR Tibor (2001): *Kádár János politikai életrajza, 2. kötet*. Szabad Tér – Kossuth, Budapest, 48.
- ²⁰ KENYERES Ágnes (1994, szerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon (1978-1991)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 657.
- ²¹ KENYERES Ágnes (1981, szerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon, 3. Kiegészítő kötet A-Z*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 579.
- ²² MTI: Hazaérkezett a magyar kormányküldöttség. 1962. december 29. *Szolnok Megyei Néplap*, 13. évf. 303. sz. 2.
- ²³ K. BALOG János (1962): Ismét divat lesz a hernyóselyem? 1962. július 24. *Tolna Megyei Népújság*, 12. évf. 171. sz. 4.
- ²⁴ KENDE János (1980): Szakasits Árpád. *História*, 2. évf. 3. sz. 7-9.
- ²⁵ RÉVÉSZ Sándor (1997): *Aczél és korunk*. Sík Kiadó, Budapest, 144-158, a filmes irányításról: 211-217.